

AZ ERASMUS-PROGRAM EMBERKÉPE

Láncos Petra Lea*

1. Bevezetés

Az Európai Unió tagállamaiban lebonyolított Erasmus-program az európai integráció egyik legsikeresebb eleme¹ és jelentős mértékben hozzájárul az egyre szorosabb unió megvalósításához.² A program névadójáról, a Rotterdami Erasmusról Thompson így ír:

„A Hollandiában kiemelkedő személyiség, Erasmus, még annál is nagyobb európai volt. [...] Párizsban, Londonban, Cambridge-ben, Velencében, Bázelen, Louvainban, Freiburgban és másutt élt és dolgozott. [...] Az értelmiség körében, a tudomány világában Erasmus neve egygé vált azzal köteléssel, ami a művelt embereket felekezeti, nemzeti és ideológiai határookra tekintet nélkül egymással egybefűzi.”³

Az Erasmus-program így már csak névadója kapcsán is egy meghatározott emberképet sejtet, mely jól tükrözi a program inputját, azaz jogosulti körét, illetve outputját, vagyis a program által elérni kívánt készségeket és mentalitást.

Az alábbiakban az Erasmus-program elemzése, valamint a szakirodalom áttekintése útján igyekszem megragadni a programból kirajzolódó emberképet. Az első bekezdésben röviden vázolom az Erasmus-program bővülését, számot

* Egyetemi tanár, Európai jogi Tanszék. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1174-6882>

¹ Kristijan Breznik – Vesna Skrbinjek: Erasmus student mobility flows. *European Journal of Education*, Vol. 55., No. 1. (2020) 105–117.; Luca Benedictis – Silvia Leoni: Gender bias in the Erasmus network of universities. *Applied Network Science*, Vol. 64., No. 5. (2020) 1.; Florentina-Cristina Cojocaru: Erasmus mobilities and European identity- an exploratory incursion. *Journal of Educational Sciences*, Vol. 40., No. 2. (2020) 66.

² Európai Unióról szóló szerződés, preambulum.

³ C. R. Thompson: Erasmus as Internationalist and Cosmopolitan. *Archiv für Reformationsgeschichte*, Vol. 13. (1955) 167.

adva a programot igénybe venni jogosultak köréről. A jogosultakból kirajzolódó uniós polgár az, akiknek a programon keresztül lehetőségeket kíván adni az Unió szakpolitikai célkitűzéseinek (versenyképesség, fenntarthatóság, demokrácia) megvalósítására. Az írást egy kitekintéssel zárom, mely a hazai modellváltó egyetemek Erasmus-programból való kizárásának kérdéseire koncentrálnak.

2. Input: A jogosultak köre

Az 1987-ben bevezetett Erasmus-program elnevezése nem csupán névadója, a híres kozmopolita református tudós miatt érdekes, hanem mert egy beszédes betűszót takar. Az Erasmus ugyanis egyben a **EuRopean Community Action Scheme for the Mobility of University Students** rövidítése, mely világosan utal arra, hogy a mobilitási programot eredetileg az egyetemi hallgatók számára dolgozták ki. Azóta óta több, mint 15 millióan vették igénybe a programot Unió-szerte, s az elmúlt négy évtizedben egyre bővült a mobilitásban részt vevők köre. Ez a folyamatos fejlődés, különösen a jogosultak körének bővülése fontos adalékokkal szolgálhat az Erasmus-program változó emberképének megrajzolásához.

Az eredetileg egyetemi hallgatókra kitalált rendszert hamar továbbfejlesztették, és az 1995-től futó program az átfogóbb Socrates program keretei közé került át. Ez immár nem csupán a graduális képzésben részt vevő hallgatók tanulmányi mobilitását, de doktori programban részt vevők cseréjét, valamint az egyetemi hallgatók szakmai gyakorlatát is támogatta; egyben a felsőoktatási intézmények oktatói és adminisztratív munkatársai számára is megnyitotta a mobilitás lehetőségeit.⁴ Nyilvánvalóvá vált, hogy az Erasmus-program által megvalósítani kívánt célok csak úgy realizálhatók, ha a hallgatókat formáló oktatók, valamint a programot lebonyolító adminisztratív dolgozók is részesülnek a mobilitás tapasztalataiból, javítják nyelvi, kulturális és szakmai készségeiket.

2007-ben az *élethosszig tartó tanulás* hétéves ciklusát nyitotta meg az Erasmus-program, ami 2014-től Erasmus+ néven folytatódott, a jogosultak még szélesebb körére (önkéntesek, gimnazisták, gyakornokok stb.) terjesztve ki a mobilitást. A legújabb, 2021 óta futó ciklus a *perspektívák* elnevezést kapta; a programra fordított források megduplázásával immár 12 millió mobilitás valószínűsíthető meg Unió-szerte. Az új periódus célja a zöld átmenet, a digitális átalaku-

⁴ Enric Llorca – Lidia Gallego-Balsà – Clàudia Barahona – Xavier Martin-Rubió: Erasmus student mobility and the construction of European citizenship. *The Language Learning Journal*, Vol. 44., No. 3. (2016) 325.

lás, az inklúzió és sokszínűség, valamint a demokratikus részvétel támogatása.⁵ A jogosulti kör elemzése kapcsán az inklúziós cél bír különös jelentőséggel.

Egy tíz évvel ezelőtti felmérés eredményei arra utaltak, hogy elsősorban a tehetősebb családok köréből kikerülő hallgatók engedhetik meg maguknak az Erasmus-mobilitásban való részvételt.⁶ Talán ezért is döntött úgy az Unió, hogy a 2021-2027-es Erasmus+ programszakasz egyik fontos célja az inklúzió és a sokszínűség.⁷ Ennek köszönhetően további esélyegyenlőségi kiegészítő forrásra pályázhatnak azok, akik társadalmi vagy gazdasági helyzetükből adódóan, fogyatékoságuk vagy egészségi állapotuk miatt, esetleg földrajzilag távoleső lakóhelyük okán hátrányos helyzetben vannak, és a kiegészítő támogatás teszi csak lehetővé számukra a mobilitásban való részvételüket. A társadalmi mobilitás, valamint szociális egyenlőség szempontjából az Erasmus-program előnye tehát, hogy segítségével nem csupán a tehetősebb családok leszármazottjai, hanem a társadalom szélesebb rétegei előtt megnyílt az út a külföldi tanulás, tapasztalatszerzés előtt.

Az inklúziót segíti a mobilitásnak a sport szférájára történő kiterjesztése is, mely a profi és amatőr sportolók edzői és a sportszervezésben résztvevő egyéb szereplők számára nyújt mobilitási és tapasztalatszerzési lehetőségeket. Ez jól illeszkedik az Erasmus-programért felelős Oktatás, Fiatalok, Kultúra és Sport bizottsági főigazgatóság profiljába, lefedve ezáltal a főigazgatóság kompetenciájába tartozó valamennyi szakpolitikai területet.

Elmondható, hogy míg az Erasmus-program eredetileg a hallgatói mobilitást célozta, mára az oktatás-nevelés széles spektrumát lefedő mobilitási, hálózatépítési és értékközvetítő rendszerré fejlődött. A jogosultak köre immár a kompetens bizottsági főigazgatóság teljes tevékenységi területeit lefedi, túlmutatva a felsőoktatás területén, kiterjesztve azt a középiskolások, a fiatal felnőttek és a sportolók közösségére is. Ezen túlmenően az inklúziót növelő intézkedések, mint amilyenek a fogyatékosággal élők, egészségi, társadalmi vagy gazdasági okokból hátrányos helyzetű jogosultak számára biztosított esélyegyenlőségi támogatások az Erasmusnak egy olyan emberképét vetítik előre, mely nem korlátozódik a jómódú, egészséges, illetve a többségi társadalom tagját kitevő uniós

⁵ Dora Resende Alves – Vera Cecília Escorel: From Erasmus to European Education Area and a Case Study, *EDULEARN24 Proceedings*, 2024. 7653–7661.

⁶ Magali Ballatore – Martha K. Ferede: The Erasmus programme in France, Italy and the United Kingdom: Student Mobility as a Signal of Distinction and Privilege. *European Educational Research Journal*, Vol. 12., No. 4. (2013) 525–533. <https://doi.org/10.2304/eej.2013.12.4.525>

⁷ Európai Bizottság: Implementation guidelines Erasmus+ and European Solidarity Corps Inclusion and Diversity Strategy, Version 1 – 29/04/2021. <https://tinyurl.com/2czrcnrm>

polgárra. De Benedictis és Leoni ugyanakkor kritikailag megállapítják, hogy az Erasmus-programot már a kezdetektől fogva inkább a nők vették igénybe, ez a tendencia pedig az egyes programperiódusokkal semmit sem csökkent. A szerzőtársak egyetemi hallgatók mobilitását mutató bizottsági adatok alapján a 2007–2015 periódusra nézve éves bontásban mutatják be, hogy a női hallgatók következetesen 30%-al magasabb mobilitást értek el, mint a férfi hallgatótársaik ugyanabban az időszakban.⁸

3. Output: európai mentalitás, versenyképes készségek

Az Erasmus-program célja, hogy a részvételre jogosult polgárok a mobilitásnak köszönhetően európai identitásra tegyenek szert, valamint olyan versenyképes készségeket sajátítsanak el, melyek elősegítik munkaerőpiaci integrációjukat.⁹ Utóbbiak között megjelenik a magas szintű nyelvtudás, az interkulturális kompetenciák, valamint a széleskörű szakmai tapasztalat. Mindezek alapján az Erasmus-program emberképe egy európai identitással rendelkező, politikailag aktív, több nyelvet beszélő, nyitott, környezettudatos uniós polgár.

3.1. Európai polgár

Az Erasmus-program egyik sokat elemzett aspektusa az európai identitásra gyakorolt hatása. Kutatások szerint az európai identitás elsősorban azoknak sajátja, akik idegennyelveket beszélnek, határon átívelő kapcsolataik vannak, nyitottak más kultúrák megismerésére és szívesen dolgoznak multikulturális környezetben, érdeklődnek transznacionális kérdések iránt.¹⁰ Mivel az Uniót mint soknyelvű gazdasági és politikai közösséget éppen ilyen uniós polgárok vihetik előrébb az egyre szorosabb integráció útján, a fent említett kompetenciák fejlesztése, és ezáltal az európai identitás és affinitás elmélyítése fontos célkitűzés.

Az Erasmus-programnak az európai identitásra gyakorolt hatását elemezve Jacobone és Moro azt állapították meg, hogy míg a kutatásban vizsgált válasz-

⁸ Benedictis–Silvia (2020) i. m. 7.

⁹ Florentina-Cristina Cojocar: Developing (new) language skills through student mobility – the impact of an Erasmus+ experience. *Journal of Educational Sciences*, Vol. 37., No. 1. (2018) 54.

¹⁰ Cojocar (2020) i. m. 69.

adók nemzeti és regionális identitása az Erasmus-programban való részvételük nyomán alig változott, európai identitásuk jelentős növekedést mutatott. A szerzőtársak szerint „empirikus bizonyítékok támasztják alá azt a feltételezést, hogy az oktatási csereprogramok növelik az európai identitást és hozzájárulnak a mobilitásban résztvevők európai elköteleződéséhez.”¹¹ Érdemes megjegyezni, hogy a kutatások azt is igazolják, nem csupán az európai identitás kialakulásához, de a mobilitásban résztvevők énképének fejlődéséhez is nagyban hozzájárul a program során elsajátított tapasztalat: „a külföldi tanulmányok diákokra gyakorolt hatását értékelő szakirodalom szerint a külföldi tanulmányi programokban résztvevők globális gondolkodásmódra tesznek szert, intellektuálisan és személyiségükben is fejlődnek.”¹²

3.2. Politikailag aktív polgár

Az Erasmus+ programnak a tanulmányi mobilitáson túlmutató, demokratikus részvételt elősegítő kezdeményezése a jelenlegi finanszírozási időszakban a *DiscoverEU* alprogram. Az új kezdeményezés a frissen nagykorúvá vált uniós polgároknak szól, és kedvezményesen teszi lehetővé a más tagállamok felfedezését és más uniós polgárokkal való összekapcsolódást. A programpályázaton nyertesek az Unió-szerte megvalósított rendezvényeken találkozhatnak kortársaikkal és cserélhetnek eszmét közös ügyeikről, ezáltal is növelve demokratikus elköteleződésüket, valamint nemzetek feletti politikai aktivitásukat.

3.3. Szakmai, nyelvi és interkulturális kompetenciákkal rendelkező polgár

Az Erasmus-program nem csupán az európai identitás építését szolgálja, hanem azon a belátáson alapul, hogy a külföldi tapasztalatszerzés nagyban hozzájárul az egyén képességeinek bővítéséhez: „Különböző értékelések és hatásvizsgálatok hangsúlyozták a mobilitás értékét. Ezek azt mutatják, hogy a külföldre utazás a mai és a jövőbeli munkaerő-piaci készségekkel ruházza fel az európai fiatalokat, és javítja karrierkilátásaikat. A mobilis diákok kétszer nagyobb va-

¹¹ Vittoria Jacobone – Giuseppe Moro: Evaluating the impact of the Erasmus programme: skills and European identity. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, Vol. 40., No. 2 (2014) 326.

¹² Ibid. 310.

lőszínűséggel találnak állást egy évvel a diploma megszerzése után, mint nem mobilis társaik”.¹³

A program során fejlesztett munkaerőpiaci készségek között fontos szerephez jut a nyelvtudás, melyet idegennyelvi környezetben mélyítenek el a hallgatók.¹⁴ Cojocar 2015 és 2017 Erasmus-mobilitásban résztvevő romániai hallgatókat mért fel kérdőíves kutatással, melyben egyebek között arra kérdezett rá, hogy javultak-e idegennyelvi kompetenciáik a programban való részvételnek köszönhetően. A válaszadók 84%-a úgy nyilatkozott, hogy javult az idegennyelvtudásuk, és csupán 2%-uk vélte úgy, hogy az a program során romlott.¹⁵

Emellett a résztvevők interkulturális kompetenciáinak fejlődését is támogatja az Erasmus-mobilitás.¹⁶ Jacobone és Moro ezt úgy fogalmazzák meg, a program „egyrészt közvetlenül megismerteti a diákokat a különböző európai kultúrákkal, másrészt segíti őket multikulturális készségeik és európai tudatosságuk fejlesztésében, harmadrészt pedig erősíti a résztvevők kompetenciáit, vagyis hatékony eszköz az idegennyelvtudás, és önismeret fejlesztésére, valamint a munkahely megszerzésére és megtartására.”¹⁷

Az új periódusban az interoperabilitás és mobilitás megvalósításán túlmutató, szorosabb együttműködést tesz lehetővé a *European Universities Initiative* alprogram, mely egyetemközi hálózatok építését, közös képzések, mikro-tanúsítványok közös kibocsátását, illetve a hallgatók számára szabad áthallgatást tesz lehetővé. Az Erasmus Without Paper kezdeményezés a digitális átalakulás kapcsán kívánja korszerűsíteni a mobilitási dokumentáció előállítását és nyilvántartását, programcél egyben az uniós versenyképesség fokozása érdekében a mobilitásban érintettek digitális készségeinek fejlesztése is.

3.4. Környezettudatos polgár

Ami az új programperiódusban célzott zöld átmenetet illeti, az Európai Zöld Megállapodás kontextusában az Erasmus-program egyszerre kívánja fokozni a

¹³ Európai Bizottság: From Erasmus to Erasmus+: a story of 30 years. Brüsszel, 2017. január 26. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/memo_17_83

¹⁴ Llurda–Gallego–Balsà–Barahona–Martin–Rubió (2016) i. m. 323.

¹⁵ Cojocar (2018) i. m. 59.

¹⁶ Kristijan Breznik – Vesna Skrbinjek – Kris Law – Goran Đaković: On the Erasmus Student Mobility for Studies. Zadar, Horvátország (2013. június 19–21.): *Active Citizenship by Knowledge Management & Innovation management, Knowledge and Learning International Conference 2013*. 105.

¹⁷ Jacobone–Moro (2014) i. m. 328.

jogosultak mobilitását és csökkenteni ezek karbonlábnyomát, ezért anyagilag is támogatja, illetve ösztönzi a „zöld” utazási formák igénybevételét a mobilitások megvalósításakor. A program Gabrielczak és Sokolowicz szerint alkalmas arra, hogy a mobilitásban résztvevőket nagyobb környezeti tudatosságra nevelje, felhívva a figyelmet az alacsonyabb kibocsátású utazási lehetőségekben rejlő előnyökre.¹⁸

4. Kitekintés: modellváltó hazai egyetemek kiszorulása az Erasmus-programból

Az Erasmus-program hazánkban is nagy népszerűségnek örvend a felsőoktatásban részt vevő hallgatók és oktatók körében; habár egy tíz évvel ezelőtt végzett felmérés alapján a legintenzívebben Spanyolország, Olaszország, Franciaország, Németország és Portugália intézményei vesznek részt a programban mint küldő és fogadó tagállam egyaránt.¹⁹ Mára a 2020-tól kezdődően lezajlott ún. „modellváltás”²⁰ (és az uniós intézmények szerint ezzel együtt járó, az egyetemi autonómiát érintő súlyos korlátozások)²¹ miatt a magyar felsőoktatás szereplőinek többsége, és ezáltal a magyar egyetemi hallgatók, oktatók és adminisztratív munkatársak nagyobb része kiszorult az Erasmus-programokban való részvételből.

¹⁸ Piotr Gabrielczak – Marius E. Sokołowicz: Is Erasmus going green? The carbon footprint of European academic mobility and sustainability policies of European universities. *European Spatial Research and Policy*, Vol. 31., No. 1. (2024) 26–27.

¹⁹ Breznik–Skrbinjek–Law–Đaković (2013) i. m. 1376.

²⁰ A nemzeti vagyonról szóló 2011. évi CXCVI. törvény 14/A. §-a szerint

(1) Ha az állam törvényi felhatalmazás alapján az állami közfeladat ellátását az államháztartás önkormányzati alrendszerébe tartozó, vagy államháztartáson kívüli személy, vagy szervezet részére adja át, és a közfeladat ellátása, illetve a közfeladat ellátásának elősegítése céljából állami vagyon tulajdonjogát – törvény felhatalmazásán alapuló jognyilatkozattal, szerződéssel vagy jogi személy létesítő okiratával (a továbbiakban együtt: alapokirat) – ingyenesen átruházza [...].

(2) Az (1) bekezdés alapján állami vagyon ingyenesen átlátható szervezetnek minősülő [...]

d) közérdekű vagyonkezelő alapítvány,

[...]

javára ruházható át.

²¹ Árva Zsuzsanna: Felsőoktatási autonómia-viták, kérdések és válaszok a közigazgatás(tudomány) szemszögéből. *Debreceni Jogi Műhely*, 2023/3–4. 29–30.

Az Európai Unió Tanácsa 2022-es határozatában²² kimondta, hogy bizonyos jogállamisági elvek Magyarország általi megsértése miatt, az uniós költségvetés védelme érdekében a közérdekű vagyongazdálkodási konstrukcióban működő, „modellváltó” hazai egyetemek nem részesülhetnek uniós pályázati forrásokban, így például Erasmus forrásokban sem. A Tanács határozata alapján hazánk a közérdekű vagyongazdálkodási alapítványok esetében nem biztosította az összeférhetetlenségi szabályok érvényesülését,²³ hiszen a magyar jogszabályi környezet

„nem akadályozza meg, hogy magas rangú tisztviselők, köztük az Országgyűlés és a magyar autonóm szervek politikai felsővezetői bekerüljenek a közérdekű vagyongazdálkodási alapítványok vezetőtestületeibe. Ezen túlmenően Magyarország 2022. november 1-jétől újra bevezette azt a lehetőséget (az általános tilalom alóli kivételként), hogy a politikai felsővezetők más, javadalmazással járó tisztséget is betölthessenek, többek között a közérdekű vagyongazdálkodási alapítványok vezetőtestületeiben”.²⁴

A Tanács ezt olyan súlyos kockázatként értékelte az uniós költségvetésre nézve,²⁵ hogy a határozata 2. cikkében, az uniós források védelme érdekében, kizárta a magyar közérdekű vagyongazdálkodási alapítványokat azon jogi személyek köréből, akiknek irányába a Bizottság az uniós költségvetés végrehajtása során jogi kötelezettségvállalást tehet.

A „modellváltó” egyetemek Erasmus-finanszírozásból való kizárására válaszul a magyar kormány 10 milliárd forint keretösszeggel létrehozta az ún. Pannónia-programot, mely az Erasmus-programhoz hasonlóan a partneregyetemekkel kötött megállapodás szerint teszi lehetővé az érintett hazai egyetemek hallgatói, oktatói és munkatársai számára a mobilitást. Habár még korai lenne a 8000 fő mobilitására létrehozott Pannónia-program sikerességét értékelni, 2024 szeptemberében már úgy nyilatkozott Hankó Balázs kultúráért és innovációért felelős miniszter, hogy „Meg kell szüntetni a magyar egyetemek kizárását az Erasmus és Horizont programokból, ez az év nem telhet el úgy, hogy ne ta-

²² A Tanács (EU) 2022/2506 végrehajtási határozata (2022. december 15.) az uniós költségvetésnek a jogállamisági elvek magyarországi megsértésével szembeni védelmét szolgáló intézkedésekről, HL L 325/94.

²³ Uo. (11) preambulumbekkezdés.

²⁴ Uo. (43) preambulumbekkezdés.

²⁵ Uo. (62) preambulumbekkezdés.

láljunk megoldást.”²⁶ Mindez arra utal, hogy a magyar kormány lépéseket fog tenni annak érdekében, hogy a hazai felsőoktatási intézmények visszakerülhessenek az Erasmus-finanszírozott intézmények körébe. Ez annál is inkább üdvözlendő, hiszen az Erasmus-program a nyelvi és szakmai készségek fejlesztésén túl olyan értékeket közvetít a jogosultak számára, melyek nagymértékben hozzájárulnak az uniós demokrácia és versenyképesség erősödéséhez. Ebben a rendszerben pedig a magyar hallgatóknak, oktatóknak és más jogosultaknak is helye kell, hogy legyen. A mobilitásban részt vett uniós polgárok jórészt hazatérnek, és saját országukat gazdagítják tapasztalataikkal, tudásukkal és világlátásukkal. Miként az Utazók és Vándorlók Lelki Gondozásáért Felelős Pápai Tanácsa fogalmaz:

„Már most is kiváló programok működnek az egész kontinensen, és dicséretre méltó az olyan csereprogramok folyamatos fejlesztése, mint *a Socrates* és *az Erasmus*. Az oktatási munka és a tandíjak megosztása Unió-szerte óriási potenciált rejt magában a felsőoktatás területén. [...] Habár elsősorban a diák méltóságát kell szem előtt tartani, azt sem szabad elfelejteni, hogy a diák nem csak a fogadó országban, hanem származási országában is jót tehet, amikor visszatér.”²⁷

²⁶ Hankó Balázs: Meg kell szüntetni a magyar egyetemek kizárását az erasmus és Horizont programokból. *kormany.hu*, 2024. szeptember 19. <https://tinyurl.com/4abx4tst> (utolsó megtekintés: 2024.11.12.).

²⁷ Antonio Maria Vegliò – Agostino Marchetto: Message to the members of S.E.C.I.S. gathered for their Annual Meeting in Bonn, Germany, July 2009. Pontifical Council for the Pastoral Care of Migrants and Itinerant People, 2009. <https://tinyurl.com/49casz7u> (saját fordítás).